

Історико-правовий розвиток інституту відповідальності за незаконне використання гуманітарної допомоги в Україні

Резнік Михайло Олексійович¹

Опубліковано	Секція	УДК
30.04.2025	Право	343.53(477):343.341

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.15630511>

Анотація. У статті досліджується еволюція законодавчих підходів щодо встановлення кримінальної відповідальності за незаконне використання гуманітарної допомоги в Україні. Проаналізовано ключові нормативно-правові акти, якими регулюється дана проблема, висвітлено проблеми їх застосування та кваліфікації відповідних діянь.

Розглянуто ключові позиції українських дослідників щодо незаконного використання гуманітарної допомоги. Представлено таблицю, в якій узагальнено актуальні проблеми, пропозиції та перспективи розвитку відповідного інституту відповідальності. Підкреслено важливість формування комплексної кримінально-правової політики у сфері захисту гуманітарних інтересів у контексті війни та післявоєнної відбудови.

Ключові слова: кримінальна відповідальність, зловживання допомогою, законодавство України, історико-правовий аналіз, кваліфікація правопорушень.

Historical and Legal Development of the Institution of Liability for the Illegal Use of Humanitarian Aid in Ukraine

Annotation. The article is devoted to the historical and legal analysis of the formation and development of the institution of liability for the illegal use of humanitarian assistance in Ukraine. The author examines the evolution of legislative approaches to legal regulation in this area – from the first regulatory initiatives of the 1990s to the actualization of the issue in the context of the full-scale armed aggression of the Russian Federation against Ukraine. Particular attention is paid to the Law of Ukraine “On Humanitarian Assistance” of 1999, as well as to the introduction of a special corpus delicti in the Criminal Code of Ukraine, which was a significant step in the formation of a system of criminal legal counteraction.

The article provides a critical analysis of scientific approaches that have emerged after 2022. The author systematizes the key positions of Ukrainian researchers on the problem of illegal use of humanitarian assistance, emphasizing both theoretical developments and existing discrepancies in law enforcement practice. For the first time in the scientific literature, the author presents a table summarizing current issues, proposals and prospects for the development of the relevant institution of liability.

The author also analyzes the issues of qualification of crimes, the problems of distinguishing them from related corpus delicti, inconsistencies in terminology and gaps in methodological recommendations. The article formulates a set of proposals: legislative definition of humanitarian assistance within the framework of the Criminal Code of Ukraine,

---

¹ аспірант Київського університету права НАН України, м. Київ, Україна ORCID: <https://orcid.org/0009-0009-7234-8122>

development of standard algorithms for investigators, creation of a unified register of violations, and improvement of interagency cooperation at the level of bylaws.

The author substantiates the need for an institutionally coherent approach to legal response, which will contribute to increased transparency in the field of humanitarian assistance, protection of public interests, and formation of effective state policy during the period of war and reconstruction.

Keywords: criminal liability, misuse of aid, Ukrainian legislation, historical and legal analysis, offence qualification.

Вступ

Постановка проблеми. Незаконне використання гуманітарної допомоги є соціально-небезпечним явищем, яке набуло особливої актуальності в умовах повномасштабної збройної агресії російської федерації проти України. Гуманітарна допомога покликана пом'якшувати наслідки надзвичайних ситуацій, кризових явищ та природних катастроф, а також воєнних конфліктів. Тому особливо вражає, коли ця допомога перетворюється на об'єкт злочинного зловживання. Такі ситуації не лише дискредитують саму ідею гуманітарної підтримки, а і підриває довіру до державних інституцій та міжнародних донорів.

У зв'язку з цим постає гостра потреба у глибокому правовому осмисленні, єдиному розумінні, вдосконаленні законодавчих механізмів та належному кримінально-правовому регулюванні незаконного використання гуманітарної допомоги.

Відсутність чітко окреслених кваліфікаційних ознак відповідних кримінальних правопорушень та недосконалість практики, нерозуміння дотичними громадянами суті незаконного використання гуманітарної допомоги створюють додаткові труднощі для ефективного притягнення винних осіб до відповідальності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У науковій літературі останніх років спостерігається закономірне і логічне зростання інтересу до проблематики незаконного використання гуманітарної допомоги. Серед науковців, які зробили вагомий внесок у цю сферу досліджень, варто зазначити таких вчених, як Л. Абакіна-Пілявська, А. Айдинян, В. Бабич, О. Бондарук, А. Вознюк, О. Гунько, О. Дудоров, Д. Каменський, В. Киричко, О. Кришевич, М. Куцевич, О. Марін, Р. Мовчан, Г. Муляр, Н. Симоненко, С. Спільник, М. Хавронюк, А. Шевчук, А. Яценко та інших.

Починаючи з 2022 р., у зв'язку з серйозними масштабами гуманітарної кризи, викликані повномасштабним вторгненням РФ, науковці приділяють значну увагу цій темі, що дало змогу накопичити потужний масив досліджень. Водночас, незважаючи на наявність фундаментальних робіт, низка аспектів потребує подальшого доопрацювання, досліджень, систематизації, осмислення через практику правозастосування та адаптації до нових реалій. Зокрема, актуальними залишаються питання розмежування кримінальних правопорушень у сфері гуманітарної допомоги, формування правових дефініцій, а також створення узгодженого механізму кримінально-правового захисту.

Метою статті є здійснення історико-правового аналізу становлення та розвитку інституту відповідальності за незаконне використання гуманітарної допомоги в Україні, окреслення ключових проблем сучасного законодавчого регулювання, пропозиції шляхів його вдосконалення.

Завданнями статті є наступні:

- виявлення етапів розвитку нормативно-правового регулювання незаконного використання гуманітарної допомоги
- аналіз досліджень українських науковців, присвячених темі незаконного використання гуманітарної допомоги
- характеристика актуальних проблем правозастосування

- окреслення напрямів подальших наукових досліджень та інституційних змін, спрямованих на підвищення ефективності реагування на вищезазначене кримінальне правопорушення.

Результати

У 2022 році українські науковці серйозно почали досліджувати питання незаконного використання гуманітарної допомоги і завдяки їхнім ґрунтовним роботам на сьогодні ми маємо потужний доробок, який, в той же час, потребує постійного доопрацювання, осмислення, адаптації через практику та вдосконалення в умовах постійного виклику, пов'язаного з повномасштабним вторгненням росії на територію України.

Питання відповідальності за незаконне використання гуманітарної допомоги в Україні досліджували такі науковці, як Л. Абакіна-Пілявська, А. Айдинян, В. Бабич, О. Бондарук, А. Вознюк, О. Гунько, О. Дудоров, Д. Каменський, В. Киричко, О. Кришевич, М. Куцевич, О. Марін, Р. Мовчан, Г. Муляр, Н. Симоненко, С. Спільник, М. Хавронюк, А. Шевчук, А. Яценко та інші. Однією із задач цієї статті є аналіз досліджень українських науковців, присвячених темі незаконного використання гуманітарної допомоги, тому коротко розглянемо напрями роботи кожного з них.

У 2022 р. А. Вознюк, О. Дудоров, Р. Мовчан та ін. розглянули правотворчі та правозастосовні проблеми, пов'язані з новелами кримінального законодавства. Свої науково-практичні коментарі вони опублікували в праці «Новели кримінального законодавства України, прийняті в умовах воєнного стану» [1, 172], зокрема, вони розглянули проблематику ст. 201-2 КК України.

Також в тому самому 2022 році А. Шевчук та О. Бондарук видають статтю «Кримінальна відповідальність за розкрадання гуманітарної допомоги» [2, 186], в якій проводять комплексний аналіз нового складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 201-2 КК України. Також в цій статті вони обґрунтовують доцільність криміналізації даного правопорушення.

В тому ж 2022 р. виходить стаття О. Маріна «Проблеми кримінально-правової оцінки незаконного використання гуманітарної допомоги за КК України» [3, 336], в якій проводиться аналіз складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 201-2 КК України.

Паралельно з тим Н. Симоненко [4, 100] аналізує законодавство щодо незаконного використання гуманітарної допомоги, благодійних пожертв та безоплатної допомоги, зосереджуючи увагу на проблемних аспектах.

У 2022 р. С. Спільник публікує статтю «Особливості кримінальної відповідальності за незаконне використання гуманітарної допомоги», в якій також знову розглядається специфіка кримінальної відповідальності за порушення, пов'язані з гуманітарною допомогою [5, 25].

М. Куцевич у своєму дослідженні аналізує проблеми кримінальної відповідальності за ст. 201-2 КК України, а також акцентує увагу на необхідності вдосконалення законодавства [6, 53].

М. Хавронюк публікує працю «Чим є гуманітарна допомога відповідно до законодавства?», в якій проводиться аналіз визначення сутності гуманітарної допомоги в контексті українського законодавства [7].

А. Айдинян публікує статтю «Деякі особливості юридичної конструкції кримінального правопорушення, передбаченого ст. 201-2 Кримінального кодексу України» [8, 270], в якій розглядає юридичні аспекти складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 201-2 КК України, пов'язаного з незаконним використанням гуманітарної допомоги.

О. Кришевич публікує статтю «Кримінальна відповідальність за нецільове використання гуманітарної допомоги чи один з видів шахрайства» [9, 175], в якій проводиться аналіз складу кримінального правопорушення, пов'язаного з незаконним використанням гуманітарної допомоги. У цій праці вона відмежує це правопорушення від шахрайства. Вона також розглядає поняття «гуманітарна допомога», «благодійні жертви» та «безоплатна допомога», з точки зору суб'єкта кримінального правопорушення. У своїй роботі авторка розглядає кримінальну відповідальність за нецільове використання гуманітарної допомоги, аналізуючи, чи є це окремим видом шахрайства.

А. Яценко в статті «Незаконне використання з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги...» [10, 10] детальний аналіз об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 201-2 КК України. Так, зокрема, розглядаються обов'язкові та факультативні ознаки складу цього кримінального правопорушення: спосіб та час вчинення, суспільно небезпечні наслідки, причинний зв'язок між діями і наслідками та ін.

В. Киричко в роботі «Незаконне використання з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги...» [11, 154] проводить аналіз проблематики системного тлумачення та практичного застосування ст. 201-2 КК України. В цій роботі обґрунтовується висновок про те, що ця стаття охоплює не тільки розкрадання гуманітарної допомоги. На базі аналізу розробляються рекомендації щодо кваліфікації дій і вдосконалення законодавства.

Л. Абакіна-Пілявська досліджує зміни в законодавстві у статті «Кримінальна відповідальність за незаконне використання гуманітарної допомоги під час дії воєнного стану: новели законодавства», а також розглядає зміни, пов'язані з введенням воєнного стану, та як вони вплинули на кримінальну відповідальність в тому числі і за незаконне використання гуманітарної допомоги [12, 186].

О. Гулько у роботі «Кримінально-правова кваліфікація незаконного використання гуманітарної допомоги» також аналізує особливості кваліфікації цього правопорушення, але акцентує особливу увагу на умовах воєнного стану та пропонує шляхи вдосконалення законодавства [13, 149].

Г. Муляр та В. Бабич публікують статтю «Особливості кримінальної відповідальності за розкрадання гуманітарної допомоги під час дії правового режиму воєнного стану в Україні», де проводять аналіз даного правопорушення та досліджують думки вчених щодо статті 201-2 КК України, озвучують потенційні проблеми у процесі притягнення до кримінальної відповідальності та пропонують можливі шляхи їх вирішення [14, 173].

У 2023 році О. Дудоров, Р. Мовчан та Д. Каменський публікують в Науковому віснику Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ статтю «Кримінальна відповідальність за незаконне використання гуманітарної допомоги: проблеми кваліфікації та вдосконалення законодавства», в якій розглядаються проблемні питання, пов'язані з тлумаченням, застосуванням і вдосконаленням ст. 201-2 КК України, та аналізуються проблеми кваліфікації вищезгаданого кримінального правопорушення; крім того критично оцінюється підхід, відповідно до якого факт митного оформлення вантажу як гуманітарної допомоги має вирішальне значення. Автори також пропонують шляхи вдосконалення законодавства [15, 28].

Початковий етап правового регулювання є важливим питанням, яке необхідно розкрити для ґрунтового розуміння такої проблеми, як незаконне використання гуманітарної допомоги.

Питання гуманітарної допомоги в Україні почали регулюватися ще на початку 1990-х років. У 1999 році був прийнятий Закон України «Про гуманітарну допомогу» [16], який визначив основні засади надання, отримання та використання гуманітарної

допомоги, проте цей закон був не ефективним, тому що не містив положень щодо відповідальності за його порушення, і це створювало прогалини в правозастосовній практиці.

Таким чином, така недосконалість законодавства призвела до активних зловживань, починаючи з 1990-х року, коли Україна почала активно приймати гуманітарну допомогу від різноманітних міжнародних організацій та іноземних держав. Так, наприклад, гуманітарна допомога використовувалася не за призначенням чи продавалася на комерційній основі. Вирішення цієї проблематики потребувало створення відповідної нормативної бази, робота над якою була розпочата.

Першим результатом цієї діяльності став Закон України «Про гуманітарну допомогу» від 22 жовтня 1999 року № 1192-XIV [16], в якому визначалося поняття гуманітарної допомоги, прописувався порядок її надання, отримання та використання. Проте закон все ще не був достатньо дієвим, тому що не передбачав чітких механізмів контролю за цільовим використанням допомоги та відповідальності за порушення встановлених норм.

У 2001 році було прийнято Кримінальний кодекс України [17], який передбачав відповідальність за зловживання у сфері гуманітарної допомоги, і знову він не зміг заповнити всі прогалини. Так, як зазначає Кришевич О.В., практика застосування цих норм виявила низку проблем, пов'язаних із визначенням предмета кримінального правопорушення та його кваліфікуючих ознак.

Отже, початковий етап правового регулювання гуманітарної допомоги в Україні характеризується низькою ефективністю нормативної бази через значні прогалини у напрямках контролю та відповідальності, і потребував подальшого вдосконалення законодавства та правозастосовної практики.

Введення кримінальної відповідальності стала нагальною необхідністю, адже, починаючи з 2022 р., через повномасштабне вторгнення росії в Україну, обсяги гуманітарної діяльності від міжнародних організацій, іноземних держав та волонтерів значно зросли, а сама гуманітарна допомога стала відігравати значну роль у суспільно-державному житті. В цих умовах нерозв'язані проблеми загострилися, і виникла нагальна потреба по їх усуненню. Як реакція на численні випадки зловживань гуманітарною допомогою під час воєнного стану, 13 березня 2022 р. Міністерство внутрішніх справ України запропонувало законопроект №7146 [18], в якому пропонувалося встановити кримінальну відповідальність за використання гуманітарної допомоги не за призначенням з метою отримання прибутку або власного збагачення.

У результаті, 03 квітня 2022 р. набув чинності Закон України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо відповідальності за незаконне використання гуманітарної допомоги» [19], яким КК був доповнений ст. 201-2, де ця стаття вже передбачає кримінальну відповідальність за незаконне використання з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги.

Так, ст. 201-2 КК України [17] передбачає три форми кримінального правопорушення:

продаж товарів гуманітарної допомоги

використання благодійних пожертв або безоплатної допомоги не за призначенням

укладання інших правочинів щодо розпорядження таким майном з метою отримання прибутку.

Підсумовуючи це питання, можемо зробити висновок, що введення кримінальної відповідальності за незаконне використання гуманітарної допомоги стало важливим кроком і наступним етапом у боротьбі зі зловживаннями у цій сфері, що є особливо важливим в умовах воєнного стану.

Сучасний стан та перспективи розвитку - наступне важливе питання, що потребує нашої уваги. Як було озвучено вище, на сьогоднішній день актуальність питання відповідальності за незаконне використання гуманітарної допомоги не тільки залишається, а ще й стала більш нагальною. Саме в умовах повномасштабної війни та гуманітарної кризи в Україні, питання ефективного правового регулювання надання і використання гуманітарної допомоги набуло особливої ваги. Щомісяця до країни надходять тисячі тонн гуманітарних вантажів, що створює можливості не тільки для допомоги населенню, а й для зловживань. І хоча з 2022 р. діє ст. 201-2 Кримінального кодексу України [17], відповідно до якої незаконне використання гуманітарної допомоги з метою отримання прибутку карається позбавленням волі, проте правозастосовча практика вказує на недостатній рівень реалізації цієї норми.

Гостро встало питання про необхідність проробити роботу над вдосконаленням законодавства, зокрема шляхом гармонізації національних норм відповідно до міжнародних стандартів, та щодо посилення контролю за використанням гуманітарної допомоги. Важливим є також підвищення рівня правосвідомості громадян та посадових осіб щодо неприпустимості зловживань у цій сфері, в якій до сьогоднішнього дня не вирішено ряд проблемних питань.

Однією з проблем сучасного стану є розмитість і нестабільність правового регулювання обігу гуманітарної допомоги, в тому числі і Закон України «Про гуманітарну допомогу» від 22.10.1999 р. № 1192-XIV [16] зазнавав численних змін, особливо після початку повномасштабного вторгнення РФ на територію України у березні 2022 р. Зокрема, Постановою КМУ № 174 від 01.03.2022 р. [20] процедури ввезення та обліку гуманітарної допомоги, що стало важливим та ефективним рішенням в умовах гуманітарної кризи, та дозволило оперативніше допомагати населенню, але, з іншого боку, послабило контрольні механізми та створило передумови для використання гуманітарної допомоги не за призначенням як фізичними особами, так і організаціями. Механізмами такого зловживання стали підробки документів, фіктивні склади, розподіл «за знайомством», тощо.

Ще однією важливою проблемою є відсутність чіткого єдиного реєстру гуманітарної допомоги та електронної системи її відстеження. Спроби створення пілотних електронних платформ були зафіксовані у 2023–2024 роках в окремих регіонах (наприклад, Дніпро, Львів), однак це був рівень місцевої влади, що ніяк не позначилося на загальнодержавному рівні. В той час на рівні центральної влади поки що не запроваджено єдиної цифрової системи. Відсутність єдиного реєстру ускладнює перевірку ланцюгів постачання та використання допомоги. Для вирішення цього питання було запропоновано законопроект № 9111 [21], в тому числі і щодо цифровізації гуманітарної допомоги, зареєстрований у Верховній Раді у 2023 р., який містить перспективні положення, проте він досі не прийнятий.

Також нагальним напрямом розвитку є гармонізація національного законодавства відповідно до Міжнародних стандартів, зокрема з Рамковою конвенцією Ради Європи проти корупції 1999 р. [22] та Міжнародними стандартами прозорості в наданні гуманітарної допомоги (Sphere Standards), наприклад Основоположний гуманітарний стандарт (Core Humanitarian Standard on Quality and Accountability, CHS) [23], який наголошує на необхідності прозорості в усіх етапах надання допомоги, участі отримувачів у прийнятті рішень, наданні своєчасної повної інформації та забезпечення механізмів зворотного зв'язку та скарг. Сюди ж можна віднести і Кодекс поведінки для Міжнародного руху Червоного Хреста і Червоного Півмісяця та неурядових організацій у випадках катастроф 1994 р. [24], який вимагає усунення політизації допомоги та передбачає прозорість та відкритість щодо джерел фінансування, обсягів допомоги та її розподілу. Також слід зазначити Ініціативу з прозорості гуманітарної допомоги (IATI - International Aid Transparency Initiative) [25], якою передбачено відкриту публікацію

даних про всю надану допомогу, її маршрути, обсяги та одержувачів у доступному цифровому форматі, що унеможливило приховування зловживань в гуманітарній сфері.

У межах Угоди про асоціацію з ЄС [25] Україна взяла на себе зобов'язання щодо боротьби з шахрайством і зловживаннями у сфері публічних і благодійних ресурсів, отже, це - складова стратегічного напрямку зовнішньої та внутрішньої політики України. Проте досі відсутній спеціальний правовий інструмент, який би унормував відповідальність за зловживання саме гуманітарними вантажами в контексті міжнародної співпраці, що негативно позначається на просуванні України по цьому стратегічному напрямку.

Станом на 2024 р. була відсутня консолідована статистика щодо розслідувань та вироків за ст. 201-2 КК України [17], що, в свою чергу, ускладнило науковий аналіз тенденцій та ефективності правозастосування. Проте оприлюднені на сайті ДБР дані, які свідчать про наявність значної кількості кримінальних проваджень, пов'язаних із нецільовим використанням або привласненням гуманітарної допомоги, вказують на нагальну потребу створення спеціального підрозділу або реєстру моніторингу, аналогічного до аналітичних центрів у сфері державних закупівель.

В своєму ґрунтовному дослідженні В. Падун та А. Філіпішина роблять серйозну роботу - описують проведений моніторинг, яким показують зв'язки громадського сектору та держав, розглядаючи нагальні проблеми у сфері надання гуманітарної допомоги, та наводять статистику, що за даними ЄРДР кількість вироків судів першої інстанції за ст. 201-2 КК України становила 7 у 2022 р., 22 - у 2023 р. та 7 станом на серпень 2024 р. З цих 36 - обвинувальних 34 вироків [27, 11].

В цей же період за ст. 201-2 КК України органами Національної поліції України здійснювалося досудове розслідування 443 кримінальних проваджень, а ще 200 - щодо неправомірних дій з гуманітарною допомогою (за іншою кваліфікацією), як то хабарництво, крадіжка, шахрайство, а також привласнення та розтрата майна [27, 12].

Ще однією надважливою перспективою є формування правосвідомості громадян та їх правової культури, що стосується як надавачів, так і отримувачів гуманітарної допомоги. Очікується, що створення етичних кодексів, впровадження правової освіти на тему «Гуманітарна допомога, її використання, відповідальність» та проведення просвітницьких кампаній могли би посприяти зниженню кількості зловживань у сфері гуманітарної допомоги та зменшенню кількості кримінальних правопорушень, передбачених ст. 201-2 КК України.

Нарешті, важливою перспективою є вдосконалення самого визначення складу кримінального правопорушення, яке передбачене ст. 201-2 Кримінального кодексу України, тобто пропонується вказати у законі ознаки суб'єкта - наприклад, службова особа, керівник благодійного фонду; деталізувати які саме форми прибутку (грошовий, репутаційний і політичний), а також чітко закріпити механізми співпраці громадських ініціатив, місцевого самоврядування, слідчих органів щодо виявлення фактів правопорушення. Такі зміни можуть сприяти підвищенню доказової спроможності кримінальних проваджень і, що особливо важливо, забезпечать довіру та прозорість використання міжнародної допомоги, що, в свою чергу, призведе до доброчесності у післявоєнній відбудові України.

Проблеми кваліфікації та вдосконалення законодавства також є одними із найважливіших питань, без розуміння якого неможливо забезпечити уфуктичне кримінально-правове регулювання, досягти однаковості правозастосування, відмежувати добросовісну благодійність від злочинного зловживання та сформувати нарешті прозору систему захисту гуманітарних ресурсів як для воєнного, так і для післявоєнного періодів.

Науковці акцентують увагу на цілому ряді ключових проблем сучасного правозастосування у сфері боротьби з правопорушеннями щодо гуманітарної допомоги.

Так, наприклад, проблемним питанням є ускладнена кваліфікація діянь, що підпадають під диспозицію ст. 201-2 Кримінального кодексу України. Крім вищезазначених проблемних питань варто окремо зосередитися на кваліфікації та вдосконалення законодавства.

Закон України «Про гуманітарну допомогу» від 22 жовтня 1999 р. № 1192-XIV [16] має визначення гуманітарної допомоги як цільову безоплатну допомогу у вигляді коштів, товарів, виконання робіт або надання послуг, що надається для забезпечення життєдіяльності осіб, які опинилися у складних життєвих обставинах. Проте у кримінальному кодексі відсутнє пряме посилання на це визначення, що ускладнює правозастосування. Так, у судовій практиці іноді гуманітарну допомогу ототожнюють з «благодійною пожертвою», «спонсорською підтримкою» або навіть звичайним даруванням, і така правова невизначеність вочевидь ускладнює доведення умислу особи, яка вчинила правопорушення. У науковій спільноті досі точаться дискусії щодо правильного тлумачення ознак складу злочину, зокрема таких елементів, як «незаконне використання», «гуманітарна допомога», «благодійні жертви» та «безоплатна допомога».

Крім того, складність викликає формулювання обов'язкової ознаки суб'єктивної сторони правопорушення — «мета отримання прибутку». Але ця мета не завжди має очевидне матеріальне вираження. Наприклад, особа може розподіляти гуманітарну допомогу певним категоріям як політичний чи соціальний інструмент впливу. В такому випадку мета є опосередкованою, однак її правова кваліфікація вимагає тонкого аналізу та доказування. Такі проблеми вказують на потребу доктринального осмислення понять «прибуток», «власна вигода» та «збагачення» у цьому контексті.

Проблемним питанням також залишається все ще недостатнє роз'яснення положень ст. 201-2 КК України в методичних матеріалах для слідчих, прокурорів та суддів. Це ускладнює кваліфікацію правопорушення, знижує ефективність розслідувань та сприяє формуванню суперечливої судової практики. Як зазначає І. Ясін [28, 646], навіть у схожих за змістом справах суди можуть ухвалювати різні рішення щодо кваліфікації, що свідчить про низький рівень уніфікації тлумачення.

Також Н. Симоненко у своїх дослідженнях наголошує, що окремої уваги заслуговує те, що поняття гуманітарної допомоги в українському законодавстві є фрагментарним і в ряді випадків навіть суперечливим [4, 100]. Наприклад, Закон України «Про гуманітарну допомогу» [16] оперує низкою підзаконних актів, які не завжди узгоджуються з Митним кодексом [29] чи Законом України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» [30]. В наслідок цього виникає ситуація, коли одне й те саме майно в різних контекстах може вважатися або не вважатися гуманітарною допомогою, а це значно ускладнює правозастосування у кримінальному процесі. Авторка наголошує на необхідності уніфікації термінології та узгодження різних нормативно-правових актів для забезпечення чіткого розуміння об'єкта злочину.

У зв'язку з викладеним, пропонується внести комплексні зміни до законодавства, а саме:

- доповнити КК України визначенням гуманітарної допомоги з урахуванням положень спеціального законодавства
- розширити тлумачення мети отримання прибутку у відповідних методичних рекомендаціях
- розробити типові ситуації та алгоритми кваліфікації для слідчих органів
- створити спеціальний реєстр порушень, пов'язаних з гуманітарною допомогою, для аналітичної та профілактичної роботи
- закріпити на рівні підзаконних актів механізми міжвідомчої взаємодії у перевірці волонтерських та благодійних фондів.

Реалізація вказаних пропозицій дозволить підвищити якість кримінально-правового реагування на незаконне використання гуманітарної допомоги, забезпечити однаковість правозастосування та сприяти формуванню правової держави у сфері соціального захисту населення в умовах війни та післявоєнної відбудови.

Проблеми відмежування незаконного використання гуманітарної допомоги від суміжних складів є ще одним великим сектором для роботи. Дослідження показали, що досі існують труднощі у відмежуванні складу злочину, передбаченого ст. 201-2 КК України, від суміжних складів, наприклад таких як шахрайство чи привласнення майна. Проблема загострювалася через те, що поняття «гуманітарна допомога» та «благодійні пожертви» не були чітко визначені в законодавстві, що значно ускладнює правозастосування. Відповідно, науковці почали досліджувати дану проблематику та рекомендують уточнити законодавчі формулювання, враховуючи міжнародний досвід у цій сфері [31, 60].

У своїх наукових працях О.О. Дудоров та Д.В. Каменський наголошують на цій відсутності чіткого відмежування складів кримінальних правопорушень, які стосуються неправомірного заволодіння майном, і в тому числі гуманітарною допомогою. Вони підкреслюють, що відсутність визначення поняття «гуманітарна допомога» створює проблеми з ідентифікацією об'єкта посягання у конкретних кримінальних провадженнях [32, 102].

Визначення предмета правопорушення, передбаченого статтею 201-2 Кримінального кодексу України, викликає дискусії серед науковців та практиків. Зокрема, питання стосуються того, які саме дії слід кваліфікувати як «незаконне використання» гуманітарної допомоги та як відмежувати їх від інших злочинів, таких як шахрайство чи привласнення майна. Дудоров О. О. та Каменський Д. В. у своїй статті аналізують проблеми кваліфікації незаконного використання гуманітарної допомоги та пропонують шляхи вдосконалення законодавства в цій сфері. Вони наголошують на необхідності чіткого визначення понять та ознак складу злочину для уникнення правових колізій та забезпечення ефективного правозастосування [31, 102].

На сьогодні у правозастосовній практиці досить часто виникає ситуація, коли одні й ті самі фактичні обставини можуть бути одночасно кваліфіковані не тільки як незаконне використання гуманітарної допомоги, а й шахрайство (ст. 190 КК України), привласнення або розтрата майна (ст. 191 КК України), або зловживання службовим становищем (ст. 364 КК України) [17]. Це створює ризики неоднакового застосування кримінального закону, що суперечить принципу юридичної визначеності. Наприклад, нецільове використання гуманітарної допомоги може тягнути за собою як адміністративну, так і кримінальну відповідальність, залежно від обставин справи та розміру завданої шкоди. Тому необхідно розробити критерії для чіткого розмежування цих правопорушень. Це, у свою чергу, позитивно впливає на правозастосовну практику.

На думку О. Дудорова, Р. Мовчана та Д. Каменського, які проаналізували цю проблематику у своїй статті 2023 року [33, 26], основною складністю є те, що ст. 201-2 КК України містить багато оціночних категорій, які потребують конкретизації через тлумачення. Вони зазначили, що визначальним критерієм кваліфікації має бути не факт митного оформлення вантажу як гуманітарної допомоги, а дійсний правовий статус вантажу відповідно до законодавства, включно з поданням до Порталу гуманітарної допомоги [34]. Автори наголошують на необхідності внесення змін до законодавства з метою усунення можливих колізій між положеннями КК України та спеціальними законами, що регулюють надання гуманітарної допомоги, зокрема, Законом України «Про гуманітарну допомогу» [16].

Іншою ключовою проблемою є складність відмежування кримінального правопорушення від адміністративного правопорушення. Як слушно зауважують А.

Айдинян [8] та С. Спільник [5], нинішнє формулювання ст. 201-2 КК України не дозволяє провести чітку межу між діями, що підпадають під кримінальну відповідальність, та порушеннями, які мають бути кваліфіковані як адміністративні. Вони зазначили, що відсутність чітко встановлених критеріїв розмежування тягне за собою ризики подвійного трактування й зловживань під час кваліфікації. У зв'язку з цим пропонується виробити підзаконні акти або методичні рекомендації Генеральної прокуратури України, які б деталізували ознаки злочину, передбаченого ст. 201-2 КК, зокрема такі як заподіяння істотної шкоди, зловживання довірою або службовим становищем.

Актуальні напрямки дослідження включають в себе розробку ефективних механізмів виявлення та попередження зловживань у сфері гуманітарної допомоги, вдосконалення правозастосовчої практики та гармонізацію національного законодавства відповідно до міжнародних стандартів. Отже, на основі аналізу чинного законодавства, практики його застосування та актуальних наукових досліджень, можна констатувати наявність низки системних проблем у сфері регулювання відповідальності за незаконне використання гуманітарної допомоги. Для ефективного та системного подолання цих проблем варто сформулювати чіткі орієнтири для подальшого вдосконалення законодавчої та організаційної бази.

Як інструмент візуалізації виявлених проблем, запропонованих напрямів їх подолання, а також очікуваних результатів реалізації таких підходів, пропонується узагальнювальна таблиця, яка демонструє взаємозв'язок між основними компонентами

Проблеми	→	Запропоновані напрямки	→	Перспективи
Відсутність чіткого визначення поняття "гуманітарна допомога" в Кримінальному кодексі України	→	Запровадження дефініції гуманітарної допомоги на рівні КК із посиланням на спеціальне законодавство	→	Забезпечення правової визначеності та однаковості кваліфікації.
Невизначеність у тлумаченні мети отримання прибутку	→	Уточнення терміну в методичних рекомендаціях для слідчих та прокурорів	→	Єдність правозастосовчої практики та уникнення помилкових кваліфікацій
Відсутність алгоритмів дій для органів досудового розслідування	→	Розробка типових ситуацій та алгоритмів для слідчих	→	Підвищення ефективності та оперативності розслідувань
Недостатня аналітика щодо порушень у сфері гуманітарної допомоги	→	Створення реєстру таких правопорушень	→	Формування системної профілактики та прийняття обґрунтованих управлінських рішень
Відсутність міжвідомчої взаємодії на нормативному рівні	→	Закріплення механізмів співпраці в підзаконних актах	→	Забезпечення комплексного нагляду й контролю за обігом гуманітарної допомоги

досліджуваного питання.

Таблиця 1

Проблеми – Запропоновані напрями – Перспективи у сфері відповідальності за незаконне використання гуманітарної допомоги

Наведена таблиця, укладена автором, забезпечує наступні цілі:

- допомагає наочно визначитися з ключовими викликами, з якими стикається Україна у сфері відповідальності за незаконне використання гуманітарної допомоги
- окреслює основні вектори вирішення цих проблем
- пояснює перспективи, яких можна досягти за умови комплексного підходу.

Це допоможе структурувати та покращити науково-практичну діяльність в цьому напрямку, визначитися з цілями та інструментами, наприклад: нестабільність і

фрагментарність правового регулювання гуманітарної допомоги перешкоджає ефективному правозастосуванню, що створює прогалини для зловживань. Вирішенням цієї проблеми бачиться у гармонізації вітчизняного законодавства з міжнародними стандартами, зокрема шляхом деталізації складу злочину, передбаченого статтею 201-2 КК України, та уточнення законодавчого визначення понять «гуманітарна допомога» й «незаконне використання».

Іншою фундаментальною проблемою є відсутність єдиної електронної системи обліку та моніторингу обігу гуманітарної допомоги. При тому що цифровізація активно впроваджується в інших сферах, та вже встигла продемонструвати свою ефективність. Впровадження єдиної, централізованої системи обліку дозволить забезпечити відкритість та підзвітність відповідних процесів, що в свою чергу підвищить ефективність виявлення зловживань.

Окрему увагу слід приділити низькому рівню правової культури як серед отримувачів допомоги, так і серед частини посадових осіб, що беруть участь у розподілі ресурсів, і є важливим та перспективним напрямком профілактики протиправної діяльності. З метою досягнення цієї мети дієвими будуть освітні та інформаційні кампанії, спрямовані на формування у громадян чіткого розуміння того, що гуманітарна допомога - це публічний ресурс, незаконне використання якого є суспільно небезпечним діянням.

Сукупність запропонованих напрямів дозволяє сформулювати стратегічне бачення розвитку законодавства у сфері протидії незаконному використанню гуманітарної допомоги. Очікуваним результатом такої діяльності має стати зменшення рівня зловживань, прозоре використання міжнародної допомоги та приведення національного законодавства у відповідність до європейських правових стандартів.

Отже, сучасна наукова думка наполягає на тому, що для належної реалізації кримінальної відповідальності за незаконне використання гуманітарної допомоги необхідно не лише тлумачити чинні положення, а й в цілому комплексно переглянути наявну нормативну базу. І на тому, що це повинно включати як внесення змін до ст. 201-2 КК України (зокрема у частині конкретизації об'єкта та способу вчинення злочину), так і удосконалення суміжного законодавства — адміністративного, фінансового, митного. Лише системний підхід дозволить забезпечити належний баланс між захистом гуманітарної сфери та дотриманням принципу юридичної визначеності.

Висновки

У ході дослідження з'ясовано, що питання відповідальності за незаконне використання гуманітарної допомоги є складною та багатоаспектною проблемою, яка вимагає системного підходу. Аналіз історико-правового розвитку свідчить про фрагментарність нормативного регулювання та відсутність чітко окресленого механізму захисту гуманітарної сфери, а також на неузгодженість понять, колізії у кваліфікації та відсутність єдиної правозастосовної практики, що ускладнює ефективне реагування держави на кримінальні порушення, передбачене ст. 201-2 КК України.

Значну увагу в статті приділено аналізу сучасного законодавства та практичним проблемам його застосування, а також встановлено, що чинні норми не завжди чітко відображають всі реальні загрози, пов'язані з незаконним використанням гуманітарної допомоги, особливо під час воєнного стану. Необхідним є розширення понятійного апарату, запровадження спеціальних норм, що забезпечать належний рівень кримінально-правового захисту.

Запропоновані шляхи вдосконалення законодавства, зокрема закріплення базових понять, уніфікація кваліфікаційних критеріїв та налагодження міжвідомчої взаємодії, спрямованої на підвищення правової визначеності, забезпечення однаковості застосування та зміцнення довіри до гуманітарної сфери взагалі. Подальші дослідження

мають бути орієнтовані на інтеграцію ґрунтовних теоретичних напрацювань українських науковців із практичними викликами, що виникають в умовах як воєнного стану, так і під час післявоєнного відновлення.

Підсумовуючи викладене, слід зазначити, що ефективне реагування на кримінальне правопорушення, передбачене ст. 201-2 КК України, потребує подальшого комплексного підходу, який включатиме і законодавчі зміни, і вдосконалення правозастосовної практики. Саме тому запропоновані напрями вдосконалення, починаючи від закріплення базових понять, і до розробки алгоритмів дій та міжвідомчої взаємодії, повинні стати основою для підвищення рівня правосвідомості, правової визначеності, забезпечення однаковості кваліфікації та ефективного нагляду. Саме такий системний підхід у поєднанні з аналітикою дозволить не лише попереджати кримінальні правопорушення, передбачені ст. 201-2 КК України, а і посилити довіру суспільства до правової системи в умовах воєнного стану.

Список використаних джерел

1. Новели кримінального законодавства України, прийняті в умовах воєнного стану : наук.-практ. комент. / А. А. Вознюк, О. О. Дудоров, Р. О. Мовчан, С. С. Чернявський та ін. ; за ред. А. А. Вознюка, Р. О. Мовчана, В. В. Чернея. Київ : Норма права, 2022. 278 с.
2. Шевчук А.В., Боднарук О.М. Кримінальна відповідальність за розкрадання гуманітарної допомоги. Науковий вісник Ужгородського Національного Університету, 2022. С. 184-191. URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2022/10/32-1.pdf>
3. Марін О.К. Проблеми кримінально-правової оцінки незаконного використання гуманітарної допомоги за КК України. Юридичний науковий електронний журнал, №6, 2022 р. URL: http://www.lsej.org.ua/6_2022/74.pdf
4. Симоненко Н.О. Незаконне використання гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги: аналіз законодавства. Збірник «Актуальні проблеми кримінального права» Матеріали XIII Всеукраїнської науково-теоретичної конференції (Київ, 30 листопада 2022 року). Присвячено пам'яті професора П. П. Михайленка. С. 98-101 URL: <https://elar.navs.edu.ua/jspui/handle/123456789/22477>
5. Спільник С. Особливості кримінальної відповідальності за незаконне використання гуманітарної допомоги / С. Спільник // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. – 2022. – № 3 (118). – С. 22-29. URL: <https://er.dduvs.edu.ua/handle/123456789/10539>
6. Куцевич М. П. Проблеми кримінальної відповідальності за ст. 201-2 КК України "Незаконне використання з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги". Соціологія права. 2022. Вип. 1-2. С. 48-57. URL: <http://jnas.nbu.gov.ua/article/UJRN-0001515538>
7. М. Хавронюк. Чим є гуманітарна допомога відповідно до законодавства? URL: <https://pravo.org.ua/blogs/strong-chym-ye-gumanitarna-dopomoga-vidpovidno-do-zakonodavstva-strong/>
8. Айдинян А.В. Деякі особливості юридичної конструкції кримінального правопорушення, передбаченого ст. 201-2 Кримінального кодексу України. Аналітично-порівняльне правознавство, №4, 2022. С. 268-273. URL: <http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/267664/263510>
9. Кришевич О.В. Кримінальна відповідальність за нецільове використання гуманітарної допомоги чи один з видів шахрайства. Вісник асоціації кримінального права України, Том 1 №17 (2022). С. 173–183. URL: <http://vakp.nlu.edu.ua/article/view/258361>

10. ЯЩЕНКО, А. (2024). НЕЗАКОННЕ ВИКОРИСТАННЯ З МЕТОЮ ОТРИМАННЯ ПРИБУТКУ ГУМАНІТАРНОЇ ДОПОМОГИ, БЛАГОДІЙНИХ ПОЖЕРТВ АБО БЕЗОПЛАТНОЇ ДОПОМОГИ: АНАЛІЗ ОЗНАК СКЛАДУ, ЩО ХАРАКТЕРИЗУЮТЬ ОБ'ЄКТИВНУ СТОРОНУ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ, ТА ЇХ ВПЛИВУ НА СТУПІНЬ СУВОРОСТІ КРИМІНАЛЬ. Вісник Кримінологічної асоціації України, 33(3), 5–16. DOI: <https://doi.org/10.32631/vca.2024.3.01>
11. Киричко В.М. Незаконне використання з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги (ст. 2012 КК): проблеми системного тлумачення та практичного застосування і шляхи їх вирішення. Вісник асоціації кримінального права України. том 1, №19 (2023). С. 150-181. DOI: <https://doi.org/10.21564/2311-9640.2023.19.281125>
12. Абакіна-Пілявська Л. М. Кримінальна відповідальність за незаконне використання гуманітарної допомоги під час дії воєнного стану: новели законодавства / Л. М. Абакіна-Пілявська // Європейські орієнтири розвитку України в умовах війни та глобальних викликів ХХІ століття: синергія наукових, освітніх та технологічних рішень : у 2 т. : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 19 травня 2023 р.) / за загальною редакцією С. В. Ківалова. – Одеса : Видавництво «Юридика», 2023. – Т. 2. – С. 185-187. URL: <https://hdl.handle.net/11300/26596>
13. Гунько О.Є. Кримінально-правова кваліфікація незаконного використання гуманітарної допомоги. «Завдання кримінального права в умовах надзвичайного стану» Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 25-річчю утворення Національного університету «Одеська юридична академія». Одеса, 9 грудня 2022 року. Укладачі: Є.Л. Стрельцов, В.П. Кедик. Відп. редактор Є.Л. Стрельцов. Одеса: ПРЦ НАПрН України, НУ «ОЮА», 09.12.2022. С. 148-150.
14. Муляр Г.В., Бабич В.А. Особливості кримінальної відповідальності за розкрадання гуманітарної допомоги під час дії правового режиму воєнного стану в Україні. Науковий вісник Ужгородського Національного Університету, 2023. Серія Право, Випуск 77: частина 2. С. 171-174. URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2023/06/31-2.pdf>
15. Дудоров О., Мовчан Р., Каменський Д. Кримінальна відповідальність за незаконне використання гуманітарної допомоги: проблеми кваліфікації та вдосконалення законодавства. Науковий вісник Дніпровського державного університету внутрішніх справ. 2024. № 1. С. 21–37. URL: <https://doi.org/10.31733/2078-3566-2023-1-21-37>
16. Закон України Про гуманітарну допомогу від 22 жовтня 1999 р. № 1192-XIV URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1192-14#Text>
17. Кримінальний кодекс України від 2001 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
18. Проект Закону про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо відповідальності за використання гуманітарної допомоги під час дії воєнного стану №7146 URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/39207>
19. Закон України Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо відповідальності за незаконне використання гуманітарної допомоги URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2155-20#Text>
20. Постанова Кабінету Міністрів України від 01 березня 2022 р. № 174 Про утворення Координаційного штабу з гуманітарних та соціальних питань URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/174-2022-п#Text>
21. Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо спрощення порядку ввезення, обліку та розподілу гуманітарної допомоги URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/41537>

22. Criminal Law Convention on Corruption (ETS No.173), Council of Europe, 1999 URL: <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list?module=treaty-detail&treatynum=173>
23. Основоположний гуманітарний стандарт (Core Humanitarian Standard on Quality and Accountability, CHS) URL: <https://siret.help/uk/%D0%BE%D1%81%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D1%96-%D0%B3%D1%83%D0%BC%D0%B0%D0%BD%D1%96%D1%82%D0%B0%D1%80%D0%BD%D1%96-%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%BD%D0%B4%D0%B0%D1%80%D1%82%D0%B8/>
24. Кодекс поведінки для Міжнародного руху Червоного Хреста і Червоного Півмісяця та неурядових організацій у випадках катастроф 1994 р. URL: <https://www.ifrc.org/document/code-conduct-international-red-cross-and-red-crescent-movement-and-ngos-disaster-relief>
25. Ініціатива з прозорості гуманітарної допомоги (IATI - International Aid Transparency Initiative) URL: <https://iatistandard.org/en/>
26. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text
27. В. Падун, А. Філіпішина. Виклики і загрози для правозахисників, активістів та волонтерів: нормативний аспект. Узагальнений звіт. 2024 р. URL: https://www.helsinki.org.ua/wp-content/uploads/2024/10/Zahrozy-i-vyklyky-dlia-aktyvistiv_ukr.pdf
28. І.М. Ясінь. Кримінально-правовий потенціал криміналізації незаконного використання з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги. Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство» С. 644-648 URL: <http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/303722/295755>
29. Митний кодекс України від 13.03.2012 № 4495-VI URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495-17>
30. Закон України Про благодійну діяльність та благодійні організації URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5073-17#Text>
31. О.В. Лісовська. Відмінності складу злочину, передбаченого ст. 201-2 кримінального кодексу України від суміжних складів злочину. Том 2 № 80 (2023): Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. С. 56-61. URL: <http://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/296916/289909>
32. Дудоров О.О., Мовчан Р.О. Кримінально-правова заборона щодо незаконного використання гуманітарної допомоги: сумнівна законодавча новела. Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка. 2022. Вип. 2 (98). С. 99-115. URL: <https://luhbulletin.dnuvs.ukr.education/index.php/main/article/view/80/76>
33. Дудоров О. Кримінальна відповідальність за незаконне використання гуманітарної допомоги: проблеми кваліфікації та вдосконалення законодавства / О. Дудоров, Р. Мовчан, Д. Каменський // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. – 2023. – № 1. – С. 21-37. URL: <https://dspace.bdpu.org.ua/server/api/core/bitstreams/d0901e7a-25b7-48a6-9fc7-f3daff4132ac/content>
34. Портал гуманітарної допомоги URL: <https://help.gov.ua/>